

Szociológiai Szemle 33(4): 50–74.

Idősgondozás jelentése az egyházasan vallásos és a nem vallásos szendvicsgeneráció narratíváiban

The Meaning of Eldercare in the Narratives of the Religious and Non-religious Sandwich Generation

Bögge Zsuzsanna¹ – Luxné Prehoda Anna²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.4.3>

Beérkezés: 2023.07.06.

Átdolgozott változat beérkezése: 2023.11.27.

Elfogadás: 2023.11.30.

Összefoglaló: A szendvicsgeneráció kifejezés alatt a középkorú felnőtteket értjük, akiknek egyszerre kell gondoskodniuk idős családtagjaikról és a még velük élő gyermekeikről. E túlterhelt helyzet felkeltette érdeklődésünket, különösen is az idősebb, segítségre szoruló generációval való kapcsolatra fókuszálva. Egy olyan összehasonlító mikroszociológiai vizsgálatot végeztünk el, amelyben megkérdeztük az egyházasan vallásos és a nem vallásos szendvicsgeneráció tagjainak feladatait, szülőik ápolására vonatkozó döntéseik narratíváit. Az érdekelt minket, hogy milyen hasonlóságok és különbségek vannak a két csoport elbeszélésmodja között. Elemzésünkben három kutatási kérdésre kísérelünk meg választ adni. 1) Hogyan jelenik meg az elbeszélésekben a „segítés” szó mint a gondoskodás előszobája? 2) Mi jellemzi a vallásos 3) és a nem vallásos szendvicsgeneráció viszonyát a segítségnyújtáshoz/gondoskodáshoz? Összességében a vallásos emberek érzelmileg megterhelőbbnek, több és hosszabb dilemmákat okozó kérdésként élik meg idős szüleik segítségét. Folytonos önmonitorozással élnek segítő szerepük minőségével kapcsolatban. Ezzel párhuzamosan azt látjuk, hogy a nem vallásos emberek esetében a jövőre vonatkozó gondozási-ápolási terv kialakítása kap nagyobb jelentőséget. Fontos hangsúlyozni, hogy nem abban áll a segítő szerep különbsége az általunk vizsgált két csoport esetében, hogy valamelyik csoport elhanyagolná időseit.

Kulcsszavak: idősgondozás, szendvicsgeneráció, vallásosság, gondozás, segítség

Abstract: The term sandwich generation refers to middle-aged adults who have to care for both their elderly family members and their children who live with them. This overburdened situation has attracted our interest, with a focus on the relationship with the older generation. We carried out a comparative micro-sociological study in which we interviewed members of the religious and non-religious sandwich generation about their responsibilities and narratives of their parents' caregiving decisions. We were interested in the similarities and differences between the narratives of the two groups. In our analysis, we attempt to answer three

research questions. 1) How does the word “helping” appear in the narratives as a precursor to caring? 2) What characterises the relationship of the religious 3) and non-religious sandwich generation to helping/care? Overall, religious people perceive helping their elderly parents as more emotionally taxing, as an issue that causes more and longer dilemmas. They constantly self-monitor the quality of their helping role. In parallel, we see that for non-religious people, the development of a future care plan is more important. It is important to emphasise that the difference in the caring role of the two groups we studied is not that one group neglects its elderly.

Keywords: eldercare, sandwich generation, religiosity, caring, helping

Bevezetés

A társadalmi problémák iránt érdeklődők sokat hallhatnak, olvashatnak a nyugati társadalmak előregedéséről, ami a megnövekedett életkor, a csökkenő termékenység, a családalapítás kitolódásának stb. következménye. Amennyiben a kitolódott életkor egészségben eltöltött időt jelent, akkor az a társadalom és a családok számára örömforrássá válhat. Azonban mindannyiunk számára eljöhét az az idő, amikor az öregedéssel gyengeség vagy betegség társulhat. Ez utóbbi esetben az idős emberek problémáit a fiatalabbaknak kell megoldani, s ilyenkor kézenfekvő segítségnek a családot gondoljuk. Ugyanakkor ma már, a korábbi korokhoz képest, nem olyan egyértelmű, hogy kinek a feladata az idősellátás. A felnőtt gyerekeké, a rokonoké, az államé vagy egy informálisan fizetett alkalmazotté, például a gondozási migráció jóvoltából? (Turai 2018, Gábel 2023) Tény, hogy a nukleáris családok terjedésével, az együtt élő nagycsaládok visszaszorulásával a generációk közötti szolidaritást egyre nehezebb megvalósítani. Ennek ellenére kutatók bizonyítják, hogy ma is a család az az intézmény, amelyik a legtöbb feladatot vállalja magára az idősek gondozásakor (Pyke–Bengtson 1996, Bengtson–Lowenstein 2018, Patyán 2018, Grossman–Gruenewald 2017).

Magyarországon is egyre fontosabb kutatási területnek számít az öregedő társadalommal összefüggő problémák feltárása. A tudományos gondolkodás olyan újabb témákra hívja fel a figyelmet, mint az aktív öregkor lehetősége, a családon belüli gondoskodás pozitív és negatív szempontjai, a demencia jelensége és kezelhetősége, vagy újabban a Covid hatása az idősellátásra (Somlai 1991, Dobossy et al. 2003, Brettner 2016, Monostori–Gresits 2018, Vajda 2022, Patyán–Leleszi–Tróbert 2022).

Hiányosnak mondható az idősellátással kapcsolatos reális helyzetismeret. A problémáról mintha csak azok az idős emberek és családtagjai tudnának, akik közvetlenül érintettek ebben a témában. Úgy tűnik, nem beszélünk eleget a formális (állami/egyházi/civil) idősgondozói hálózat belső működésével és jellemzőit illető problémákról. Vagy az informális segítségnyújtás módjáról és lehetőségeiről, a gondozókról és azok motivációjáról, a gondozók és gondozottak viszonyáról (Gyarmati 2019, Krémer 2021). Úgy látjuk, hogy az idősgondozással kapcsolatos társadalmi önismeret erősítése szükséges ma Magyarországon.

Egy 2016-os felmérésből értesülhetünk arról, hogy milyen gondoskodási típust választanának maguknak az idős emberek, ha a döntés csak az ő kezükben lenne. A kutatás szerint az 55 és 69 év közötti magyar lakosság 5 százaléka választaná ápolásra szorulás esetén

1 PPKE BTK Szociológiai Intézet, email: bogge.zsuzsanna@btk.ppke.hu

2 PPKE BTK Szociológiai Intézet, email: luxne.prehoda.anna.beata@btk.ppke.hu

a gyermekeivel való összeköltözést, 30 százaléka fogadná el az idősotthonba történő beköltözést, s 61 százaléka nyilatkozott úgy, hogy saját otthonában szeretne szükség esetén ápolásban részesülni (Monostori–Gresits 2018: 128). Ez az adatsor jelzi a saját gyerekekkel való összeköltözés népszerűségét, az intézményi idősellátással szembeni lakossági bizalmatlanságot, illetve rámutat arra, hogy az idős emberek döntően a saját otthonban történő ápolást igényelnék. Sok kérdés merülhet fel a fenti adatok kapcsán. Jó lenne többet tudni, hogy milyen módon és formában teljesül az idős emberek vágya az otthonukban történő gondozást illetően. Kik és milyen motivációval vállalják a családokban az idősellátást, hogyan válnak a családtagok idősgondozóvá, a gondozásnak milyen fázisai vannak, s egyáltalán milyen narratívák vannak azzal kapcsolatban, hogy hogyan készül fel a fiatalabb generáció az idősök ápolására, ha egyáltalán? Tanulmányunkban nem célunk az itt felmerülő összes téma vizsgálata, a későbbiekben kitérünk a bennünket érintő kutatási kérdésekre.

A tanulmányban a témában leginkább érintetteket kérdeztük meg, a szendvicsgeneráció tagjait. A szendvicsgeneráció fogalmát az idősellátás témakörét kutatók kezdték el használni, amit azután átvett a köznyelv is (Miller 1981). A fogalom alatt azokat a középkorú (45–65 éves) felnőtteket értjük, akiknek egyszerre kell gondoskodniuk idős családtagjaikról és a még velük együtt élő gyermekeikről. A szendvicshelyzetbe került generáció (leginkább a középkorúak) közül sokan még a munkaerőpiac aktív szereplői, s olyanok is vannak közöttük, akiknek már unokáik is megszülettek. Jobb esetben a rászorult szülők közel laknak a gondoskodást vállalókhöz, de nem ez a tipikus helyzet a 21. században. Általánosabb az, amikor a szülők és felnőtt gyermekeik távol laknak egymástól, ami még nehezebbé teszi az idősödő szülőkről való gondoskodást. Ezen ismervek alapján elmondható, hogy a szendvicsgeneráció tagjai túlterhelt élethelyzetbe kerülnek akkor, amikor többirányú kötelezettséggel tartoznak családtagjaik felé (Miller 1981, Ingesoll–Dayton et al. 2001, Williams 2004, Riley–Bowen 2005). A témában kutatók szerint a szendvicsgenerációs élethelyzetben élők relatív száma ma még alacsony, a fentebb jelzett társadalmi folyamatok miatt azonban várhatóan növekedni fog.

Kutatásunk során egy olyan összehasonlító mikroszociológiai vizsgálatot végeztünk el, amelyben megkérdeztük az egyházasan vallásos és a nem vallásos szendvicsgeneráció tagjainak feladatait, szülők ápolására vonatkozó döntéseik narratíváit. Ki szeretnénk tapintani, hogy milyen hasonlóságok és különbségek vannak a két csoport elbeszélésmódja között napjainkban, abban a korban, amiről a kutatók, mint a gondoskodási krízis koráról beszélnek. (Fraser 2016, Czerván et al. 2020).

Az idősgondozási rendszer jellemzése a szakirodalomban

Az 1993-as szociális törvény³ szerint az idősgondozási rendszer alapvető feladata az igénybevevők számára megteremteni és fenntartani a szociális biztonságot. A téma közelebbi megértéséhez szükséges néhány fogalom értelmezése.

A szakirodalom az idősokorú ellátottak szempontjából megkülönböztet formális és informális gondozást. A formális gondozás alatt olyan intézményes (állami, önkormányzati) ellátás értendő, amelyben szakszerű segítséget kap a gondozott. Az informális gondozás alatt pedig az ellátórendszeren kívül eső és nem professzionális segítségnyújtás értendő (Szabó 2014). Továbbá, az informális gondozás fogalma olyan tevékenységekre utal, amelyekben az önellátásra képtelen személyeknek családtagok, rokonok, vagy ismerősök segítenek. Gondozóként pedig azt a személyt definiálja a szakirodalom, aki ellenszolgáltatás nélkül ápolja az arra rászorulókat (Tróbert 2019a). Tróbert (2019b: 19) hívja fel a figyelmet a magyar szakirodalom hiányosságára a beteg családtagot gondozók megnevezésével kapcsolatban, akiket Patyán (2018) nyomán „családi gondozóknak” nevez. A családi gondozás nem tévesztendő össze a saját otthonban történő szociális ellátórendszer által biztosított ellátási formával, amelynek megszervezése állami és önkormányzati feladat (Gyarmati 2019). Ebben az értelemben fogjuk a szendvicsgeneráció tagjait az alábbiakban mi is családi gondozóknak tekinteni.

Fentebb megfogalmazott kérdés volt, hogy milyen motivációk mentén vállalják a családok az informális gondoskodást. A szakirodalom szerint beszélhetünk egyfelől individualista, másfelől kollektivistá gondoskodási stratégiáról (Pyke–Bengtson 1996). Az individualistának nevezett álláspont esetében a segítségnyújtást a kevesebb közvetlen gondoskodás jellemzi, amit az érintettek a „nem kaptam elég szeretetet a szülőktől,” vagy a „távolságtartó kapcsolat volt közöttünk” érveléssel magyaráztak. A kollektivistá stratégiát kölcsönösségként, viszonzott gondoskodásként élték meg a megkérdezettek, ahol a gondozott személyről nem ritkán mint egy „szentről” beszéltek, aki „bármivel jól kijön”. Ez utóbbi álláspont szerint a gondozó személyek pozitív önértékelése is megnövekedett. A leírtak alapján érzékelhető, hogy a gondoskodás motivációját befolyásolhatja a korábbi családi kapcsolatok minősége, ami meghatározhatja a segítségnyújtás mélységét és gyorsaságát (Bengtson–Lowenstein 2018).

Más szerzők is, mint Kohli és Künemund (2018) egyetértenek a fentiekkel, némi módosítással. Felfogásukban a családon belüli gondoskodás lehet feltétel nélküli, illetve feltételekhez kötött. A feltétel nélküli motivációt (másképpen altruista) ők is hasonlóképpen írják le, mint a Pyke és Bengtson szerzőpáros, akik hangsúlyozzák, hogy a felnőtt gyerekek vissza akarják adni szüleiknek azt, amit korábban kaptak. Ez az értelmezés összhangban áll az eriksoni generativitás fogalmával, amelyet Erikson (1991) vezetett be még az ötvenes években. A generativitás elve kimondja, hogy az emberek középkorukban vissza akarják adni azt a szeretetet, támogatást, amit ők maguk gyermekkorukban kaptak. A családi gondozásban a generativitás növekvő szerepére mutatott rá Berdes (2015) és Grossman és Gruenewald (2017) is. Ilyenkor a gondozó és a gondozott közötti kapcsolat erősödhet, a múltbéli fájdalmak gyógyulhatnak, s új értelmet nyerhetnek, vagy maga a gondozó fontosnak érezheti magát (Ingesoll–Dayton et al. 2001).

A feltétel nélküli adás vagy altruista motiváció hátterében állhat még a segítségnyújtás társadalmi normaként való elfogadása is, ami annyit jelent, hogy a segítség fontos-

³ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és a szociális ellátásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.tv> (letöltés ideje 2023. 09. 28.)

ságát az egyének nem kérdőjelezik meg, mert az társadalmi elvárás, s azért segítenek, mert arra szüksége van az időseknek. Ez a felfogás teljes összhangban áll a keresztyén társadalmi tanítás harmadik alapelvével, a szubszidiaritással, miszerint a gondoskodást ott kell megtenni, ahol a probléma közvetlenül megoldható (Tomka 2007: 85).

A feltételes segítségnyújtás hátterében, az előbbiekkal ellentétben, a kölcsönösség elve áll, az „adok, ha kapok vissza valamit” felfogás. Példa lehet erre az a magatartás, amikor, ha „nem szeretem a segítségre szoruló személyt, akkor úgy érzem, hogy őt nem kell segítenem”. Vagy idetartozhat egy várható örökség ellenében történő gondoskodás („segítek, ha én leszek az örökös”), de az a meggyőződés is, hogy „nem kell segítenem akkor, ha állami segítség is igénybe vehető”. Kohli és társa a duális gondoskodásmód mellett, kutatásuk alapján, egy harmadik startégiát is azonosítottak, amelyet „generációk elkülönülésének” neveztek el, s amelynek alapja a „mindenki gondoskodjon magáról” elv. A generációk elkülönülésének elve azt képviseli, hogy amikor felnőttek a gyerekek, akkor azok álljanak a talpukra, vagy fordítva, az idős szülőket nem szükséges pénzbeli támogatásban részesíteni, mert arra nekik már nincs szükségük (Bengtson–Lowenstein 2018, Kohli–Künemund 2018).

A gondozók motivációit vizsgáló kutatások mellett a gondozás következményeit is számos tanulmány vizsgálja, megállapítva annak negatív vagy pozitív aspektusait (DeRigne–Ferrante 2012). A negatív hatásokat elemző kutatások szerint a szendvicsgenerációs élethelyzet stresszel, alvászavarral, életmódváltással, a munkaerőpiacon hátránnyal, vagyis számtalan lemondással jár (Miller 1981; Williams 2004). További negatív hatása lehet a gondozott személy állapotának romlása, ami fokozhatja a fizikai megterheltség érzetét, s ez egészségromláshoz vezethet (Roth et al. 2015).

A hazai viszonyok feltérképezésekor a szakirodalom a szociális ellátórendszerek túlterheltségéről és ezzel párhuzamosan a családi gondozók terheiről számol be (Vajda 2022). Ezek alapján elmondható, hogy a családi gondozók túlvállalják magukat, mert hiányoznak az őket támogató intézmények. Kutatások beszámolnak a gondozási feladatok körüli problémákról, arról, hogy a családi gondozók nincsenek felkészítve az ápolási feladatokra, a betegjogokat érintő kérdésekre, a munkájukat segítő eszközök beszerzésére és használatára. Ezen ismeretek hiánya fokozott bizonytalanságot, stresszhelyzetet okoz, minkét fél részéről. A kutatási beszámolók szerint a családi gondozók nehezen tudják összeegyeztetni a munkarendjüket, a gondozási időt és a saját családi életüket (Tróbert–Szemán 2019, Szabó 2014). Feltételezésünk szerint ezt a problémát csak súlyosítja a szendvicsgenerációs élethelyzet, amikor nemcsak a munkahely, a gondoskodási feladatok, hanem a még otthon élő fiatal és felnőtt gyerekek igényeinek is meg kell felelni.

A fentiek alapján kijelenthető, hogy a kutatások rámutatnak a szendvicsgeneráció érintő nehézségekre, a segítségnyújtással járó stresszesebb élethelyzetre, de azok következményét különbözőképpen ítélik meg. Van olyan felfogás, amelyik szerint jól lehet kijönni az idősekről való gondoskodásból, de olyan is, amelyik szerint ezt nem kell bevállalni abban az esetben, ha ezt nem érdemli meg az illető, s ilyenkor az államnak kell

ezt a feladatot elvégeznie. Természetesen a magyar társadalomban (is) jelen van az a vallásos felfogás, amely a segítségnyújtást az ember elemi kötelességének tekinti.

Idősgondozás növekvő szükségessége

Mielőtt rátérnénk a kutatásunk bemutatására, nézzük meg, hogy mit tudhatunk a hazai idősgondozás növekvő igényéről. A hazai informális idősgondozás (jelen esetben a szendvicsgeneráció) viszonyainak értelmezéséhez nélkülözhetetlen néhány demográfiai adat áttekintése. Az 1. táblázatban az 1990 és 2022-es évek közötti időszakra vetítve láthatjuk időződő (65+) és az idős (80+) korcsoport összlakosságán belüli létszámát és százalékos arányát.

1. táblázat: Idős népesség megoszlása Magyarországon 1990 és 2022 között (január 1-én)

Év	Kor	Fő	Népesség belüli megoszlás (%)
1990	65+	1 373 922	13,2
2001	65+	1 544 980	15,1
2011	65+	1 671 135	16,7
2017	65+	1 828 226	18,7
2022	65+	1 990 342	20,5
1990	80+	259 888	2,5
2001	80+	278 082	2,7
2011	80+	405 699	4,1
2017	80+	425 285	4,3
2022	80+	445 348	4,6

Forrás: Demográfiai évkönyv, 2021 (KSH) 1.1.8 tábla.

A társadalom elöregedésére mutat rá az 1. táblázat. Látható, hogy míg a 65+ korosztály népesség belüli aránya 1990-ben 13 százalék volt, addig ez az arányszám 2022-re már elérte a lakosság 20 százalékát, s az előrejelzések szerint 2070-re már 29 százalékkal kell számolni. A 80+-os korosztály, azaz a nagyon idősök száma és aránya is folyamatos emelkedést mutat. Magyarországon az idős generáció rossz egészségi állapotban él (Monostori–Gresits 2018), ezért sem mindegy, hogy az érintettek hogyan tudják megoldani szükség esetén az idősgondozást.

Az öregedő társadalomban nem mindegy, hogy a gondozásra szoruló idős emberek családban vagy egyedül élnek-e. „A 2016-os mikrocenzus adatai szerint a 65 éves és idősebb népesség 31%-a élt egyedül (554 ezer fő). A 65 év feletti nők 11%, míg a férfiak 21%-ának nincs olyan élő gyermeke, aki szükség esetén a gondozását el tudná látni, ez az arány az életkor növekedésével romlik” (Gyarmati 2019: 4). Ezek az adatok megerősítik az idősgondozás hazai szükségleteinek növekedését.

2. táblázat: A társadalom idősödő tagjai hogyan képzelték el gondozásukat?

Év	Téma	Kor	%
2001	Amikor már nem tud önállóan élni, akkor a saját otthonában szeretne segítséget kapni.	55–69	71
2001	Összeköltözne a gyermekével.	55–69	10
2001	Időotthonba menne.	55–69	18
2016	Saját otthonában szeretne segítséget kapni.	55–69	61
2016	Összeköltözne a gyermekével.	55–69	5
2016	Időotthonba menne.	55–69	30

Forrás: a táblázat Monostori–Gresits (2018) szerzőpáros tanulmánya alapján a szerzők összeállítására.

A 2. táblázatból jól látható, hogy a kétezres évek elejéhez képest folyamatosan megváltozott az időskori ellátásról való vélekedés az érintettek részéről. Míg a saját gyermekkel való összeköltözés vágya csökkenő mértékűt és a legalacsonyabb százalékos arányt mutatja, s az időotthoni ellátást választók aránya megnövekedett, addig a legjobb megoldásnak még mindig a saját otthonban történő ápolást választaná a kérdezettek többsége (60 százaléka).

A táblázat adatai szerint az érintettek 30 százaléka venné igénybe az időotthonokba történő beköltözést 2016-os adatok szerint,⁴ szemben a 60 százalékos otthoni ápolással. A gondozásra szorultak otthonápolási hajlandóságát befolyásolhatja az időotthonok jelenlegi helyzete. Közismert, hogy a magasabb szintű intézményes ápolást csak kevesen engedhetik meg maguknak, az átlagos vagy az átlag alatti állami otthonok viszont komoly problémákkal küzdenek. Példának okáért, az állami fenntartású időotthonokban jó, ha 1 gondozóra 13 ellátott jut, s a helyzetet tovább súlyosbítja, hogy igen alacsony a gondozói munkakör társadalmi megbecsültsége, amit az alacsony bérezésen kívül a közfoglalkoztatottak⁵ magas száma jól mutat (Gyarmati 2019, 2022). Az utóbb említett körülmények miatt is alakult ki az a helyzet Magyarországon, hogy a formális gondozás választása helyett kétszer annyian választanák az informális gondozást, otthoni körülmények között.

A saját otthonban történő gondoskodási forma (ezt nevezzük mi is családi gondozásnak) érinti közvetlenül kutatásunkat, ezért annak módjáról is érdemes részletesebben beszélni. Az otthonápolás általában háromféleképpen történhet. Először is beszélhetünk az állam/önkormányzat által támogatott otthonellátás igénybevételéről,

4 Azt nem lehet tudni, hogy milyen arányban vállalják a hazai idős emberek a formális ellátást, az időotthonokba történő beköltözést akkor, ha nem lenne az a társadalmi tapasztalat velük szemben, hogy azok többsége őrző-ápoló szemléletben működik (Szabó 2011). Nyilván vannak kivételek ez alól, amelyek azonban magas költségűek, s így az igénybevevők köre korlátozott.

5 Közfoglalkoztatott: a közfoglalkoztatás elsősorban azokat juttatja munkajövedelemhez, akik szociális ellátásban, azon belül foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülnek. Ezeknek a személyeknek hosszabb ideje nincs lehetőségük egyéb munkaviszony létesítésére munkalehetőség hiánya, esetleg alacsony iskolai végzettségük miatt, vagy azért, mert már kiestek a munkajogi körlehetőségek közül. <https://kozfoglalkoztatatas.kormany.hu/fogalomtar> (letöltés ideje 2023. 02. 03.)

ugyanakkor el kell mondani, hogy ma Magyarországon ez a forma is a „gondoskodási krízis” állapotában van. A „krízis” ebben az esetben az otthonápolást támogató ápolási díj szerény mértékét és az arra jogosultak szűk körét, a gondozó családokat segítő háttérrel szolgáltatások hiányát, a gondozáspolitikát és a foglalkoztatáspolitikát összehangolatlanságának, s a kliensvédelem teljes hiányát jelenti (Szabó 2011).⁶ Másodszor, az otthonápolás történhet informálisan megfizetett gondozók segítségével, amikor a családtagok már nem tudják vállalni az ápolás napi teendőit, a 24 órás felügyeletet. Ennek a formának is jelentős anyagi vonzata van, ami lecsökkenti az igénybevevők körét.⁷ S harmadszor, beszélhetünk a családi gondozásról, amit jelen tanulmányban a szendvicsgeneráció által nyújtott gondoskodásnak tekintünk. Felfogásunk és az általunk ismert adatok szerint ez a legerőteljesebb ápolási forma ma Magyarországon. Egy 2019-es adat szerint a családi gondozó becsült száma eléri a 400-500 ezer főt (Gyarmati 2019: 1). Ezt a magatartást a „gyerekek dolga az idős szülők segítése” társadalmi norma, s az egyház társadalmi tanítása támogatja.

A kutatás bemutatása

Kutatásunk egy falukutató tábor keretében készült 2021 augusztusában, amikor szociológus hallgatókkal együtt 77 félig strukturált interjút készítettünk.⁸ A tanulmány megírásához ezekből az interjúkból választottunk ki 18 élettörténetet.⁹ A teljes kutatásban egyaránt készültek interjúk idősekkel (az I. generációval), a középgeneráció tagjaival (II. generáció, közülük kerültek ki az elemzésbe beválasztott alanyok), s fiatalokkal (III. generáció). Az elemzéshez olyan interjúkat választottunk ki, ahol az alany élethelyzete megfelelt a szendvicsgeneráció fogalmában leírtaknak. Nevezetesen, olyan személyeket vontunk be az elemzésbe, akiknek szülei gondoskodásra szorulnak valamilyen formában, ugyanakkor gyermekük vagy gyermekeik még velük élnek. Mindemellett aktívan vannak jelen a munkaerőpiacon, vagyis munkahelyük van, s dolgoznak. Az alanyokat minden esetben megkértük még az interjú előtt, hogy vallásosság szempontjából sorolják be magukat, amihez Tomka Miklós (1991) vallá-

6 Ezek miatt az anomáliák miatt megjelent Magyarországon is az ápolási turizmus, az idősgondozás fekete piaca, ahol a családok erejüket meghaladó összegeket fogadnak ápolókat itthonról és a határon túli országokból. A jelenség részletei megismerhetők Turai Tünde (2018) és Gábrriel Dóra (2023) monográfiáiból, ami ugyan nem a hazai viszonyokat tárgyalja, hanem a Magyarországról (is) történő ápolási irányokat és körülményeket. Ugyanakkor tudjuk, hogy az ápolási hiány miatt hazánkban is megjelent ez az ápolási turizmusnak nevezhető gyakorlat.

7 Az informálisan fizetett gondozás anyagi vonatáról a szerzők nem találtak a szakirodalomban elérhető adatokat. Az érintettek szóbeli tájékoztatására hagyatkoztunk csak, ami szerint a 24 órás informális gondoskodás napjainkban már eléri a 400-500 ezer forintot is havonta. Az összeg függ a gondozási órák számától, s a gondozás területi elhelyezkedésétől.

8 Itt mondunk köszönetet a PPK Szociológia Intézet szociológus hallgatóinak, akik részt vettek 2021-ben az általunk vezetett falukutatóban. Köszönjük, hogy rendelkezésünkre bocsátották interjúikat. Továbbá hálásak vagyunk interjúalanyainknak, akik megosztották velünk élettörténeteiket.

Az interjúalanyokat felkéréskor tájékoztattuk a kutatás etikai elveiről, a beszélgetések és az ő személyük védelméről, az anonimitás biztosításáról, az önkéntes részvételről és arról, hogy kutatásunk célja a szendvicsgeneráció élethelyzetének megismerése. Az interjúvázlátban szereplő kérdések sorrendje nem volt kötött, azok a beszélgetés fonalához igazodhattak. A kérdéseket csak akkor tette fel az interjúkészítő, ha azokról nem beszéltek önmaguktól az interjúalanyok. Az interjúvázlát abban a tekintetben nyitott volt, hogy az élettörténetből adódó releváns kérdéseket is feltette a kutató. Az interjúvázlátot a mellékletben közöljük, értelem szerűen a vázlatból a szendvicsgenerációra vonatkozó kérdésekre adott válaszokat használtuk fel.

9 Az interjúalanyok demográfiai adatairól lásd a 3. táblázatot.

sosság kategóriáit ajánlottuk fel.¹⁰ A legtöbb beszélgetés személyes formában zajlott, de voltak olyan interjúk is, ahol az online megoldás valósult meg, mert nem kötöttük ki, hogy kizárólag a kutatás központi helyszínéül szolgáló, Pest megyei településen készüljenek az interjúk. Így a környező településeken élőket is megszólítottuk, s velük ez a megoldás volt kivitelezhető. Hangsúlyozzuk, hogy jelen munkánk keretében nem volt célunk az összes élettörténetet részletesen elemezni, itt kifejezetten a szendvics-generációs élethelyzetnek megfelelő vallásos és nem vallásos interjúalanyokat válogattuk ki. A kiválasztott élettörténeti interjúkat tartalomelemzéssel elemeztük, a szövegszekvenciák látens mondanivalójának analizálásával, amit kiegészítettünk nyelvi elemzéssel. Végül az elemzésbe 7, önmagát egyházián vallásosnak tartó, s 11 nem vallásos alannyal készült interjú került be.

Szólni kell arról, hogy hogyan lett két csoport a Tomka-féle vallásosságot mérő öt kategóriából. Az alanyok önmagukat besorolták egyházián vallásosnak, a maguk módján vallásosnak, s nem vallásosnak (érdekes módon csak ezt a három kategóriát használták). Az elemzés során mégis azt láttuk, hogy a családok idős embereihez való viszonyulásban nem találtunk értelmezhető különbséget a maga módján vallásos és a nem vallásos alanyok elbeszéléseiben. Ekkor úgy döntöttünk, hogy az előbbieket is a nem vallásosak közé soroljuk, mert azonkívül, hogy a maguk módján vallásos kategóriát választották, nem tértek ki a vallásra, az egyházra semmilyen formában az elbeszéléseikben. Ebből arra következtettünk, hogy ebben a kutatásban is megjelent a kategóriák határainak összemosódása. Ez nem egyedi jelenség, az utóbbi években már több valláskutató felfigyelt erre a jelenségre, hangsúlyozva, hogy a kategóriákat érdemes lenne újrafogalmazni, mert nem tudjuk, hogy mi a különbség a maga módján vallásos és a nem vallásos emberek között (Bögge 2017, Pusztai 2019, László 2022, Máté-Tóth 2023). Ezzel szemben lényeges eltéréseket találtunk a nem vallásos és az egyházián vallásos interjúalanyok elbeszélésmódjában és a témához való hozzáállásában. A továbbiakban tehát csak két csoportról fogunk beszélni, az egyházián vallásosokról és a nem vallásosokról.

Az alanyok életkora 42 és 63 év között mozgott, nemek szerint 11 nő és 7 férfi interjút elemeztünk. Az interjúk elkészülte előtt biztosítottuk az interjúalanyokat nevük, s egyéb demográfiai adataik anonimitásáról, amelyet az alábbiakban látható módon be is tartunk.¹¹

3. táblázat: Az elemzett interjúk alanyainak demográfiai jellemzői

	Nem	Életkor	Vallásosság
1. számú	nő	45	vallásos
2. számú	nő	46	nem vallásos
3. számú	férfi	47	vallásos
4. számú	nő	44	vallásos
5. számú	nő	42	nem vallásos
6. számú	férfi	46	nem vallásos
7. számú	nő	50	vallásos
8. számú	nő	54	vallásos
9. számú	nő	63	vallásos
10. számú	nő	62	vallásos
11. számú	férfi	58	nem vallásos
12. számú	nő	50	nem vallásos
13. számú	nő	60	nem vallásos
14. számú	nő	44	nem vallásos
15. számú	férfi	47	nem vallásos
16. számú	férfi	50	nem vallásos
17. számú	férfi	60	nem vallásos
18. számú	férfi	46	nem vallásos

A vizsgálati terep jellemzői közül fontos megemlíteni még néhányat, melyek erősen meghatározhatják a kutatás során látott tendenciákat.¹² A fent bemutatott interjúalanyokról fontos tudni, hogy mindannyian érettségivel vagy annál magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Emellett a vizsgálat helyszíne és a környező települések is jellemzően szlovák nemzetiségi falvak, ami több interjú szövegében érezteti hatását, az alanyok gyakorta utalnak származásukra. A kutatás központja egy olyan község, ahol 2021-ben 8772 fő élt. A falu lakóira, így interjúalanyainkra is jellemző, hogy vannak, akik születésüktől fogva ott élnek, de egy jelentős részük az utóbbi évtizedben költözött oda. Érdekes módon megfigyelhető volt, hogy több interjúalany szülei is mostanában költöztek, vagy költöznek a településre. Az egyházián vallásos interjúalanyok római katolikus felekezetűek. A kutatásnak otthont adó településen is többségében római katolikus felekezethez tartoznak a vallásos emberek, s a településen jelen vannak a Ferences Harmadrend¹³ tagjai is.

Az interjútechnikát érintve el kell mondani, hogy élettörténeteket vettünk fel. Ez a módszer a kutatásunk szempontjából kifejezetten gyümölcsözőnek bizonyult, mivel a gyermekkorról mesélve előkerült a nagyszülők helye és szerepe a családban, a felnőttkori élethelyzetekről beszélve megismerhettük a gyerekekhez, fiatalokhoz való viszonyulást, kapcsolatot, illetve az unokák és dédunokák felé nyújtott támogatásokat és segítségeket is.

Végül fontos elmondani, hogy a megkérdezett egyházián vallásos és nem vallásos szendvicsgeneráció tagjait nem tekinthetjük családi gondozónak abban az érte-

10 Tomka Miklós vallásos önbesorolásának kategóriái: 1. vallásos vagyok az egyház tanítása szerint, 2. a magam módján vagyok vallásos, 3. nem tudom eldönteni, 4. nem vagyok vallásos, 5. ateista vagyok.

11 Etikai szempontok részletezése: az anonimitást az interjúk kutatásokra vonatkozó alapvető etikai elvárásoknak megfelelően biztosítottuk, egyrészt azzal, hogy a kutatásban való részvétel önkéntes volt, attól az interjúalanyok bármikor visszáléphetek vagy interjújukat szabadon visszavonhatták. Az interjúkat név nélkül, a készítés ideje és az interjúkészítő neve szerint tároltuk és dolgoztuk fel. A kutatási terep bemutatásánál az anonimitás védelme érdekében nem közlünk a vizsgálati terepről olyan adatokat, ismertetőjegyeket, amik alapján felismerhető lenne, ezzel biztosítva a helyi közösség tagjainak inkognitóját. Továbbá az egyes idézett interjúrészletekben az összes nevet, helységnevet kezdőbetűvel rövidítettük.

12 A települést nem nevezzük meg, mert annak lakói jól ismerik egymást, s így szeretnénk elkerülni a megszólalók beazonosításának kényszerét.

13 Ferences Harmadrend: másképpen Ferences Világi Rend. 1021-ben indult a Humiliates Harmadek Rendje, tagjai megmaradtak világi állapotukban, s jogilag függték a mozgalom első rendjének klerikusaitól. <http://lexikon.katolikus.hu/F/Ferences%20Vil%C3%A1gi%20Rend.html> (letöltés ideje: 2023. 02. 14.) Az elemzett interjúk között egy készült a Harmadrend tagjával.

lemben, ahogyan arról fentebb a szakirodalom beszél. Ugyanis aktuálisan senkinek sem kellett fizikailag gondoskodnia szüleiéről, vagy családtagjáról. Ugyanakkor mindenkinek volt a témával kapcsolatban múltbéli tapasztalata, s mindenki érintve érezte magát, mert senki sem kerülheti meg, hogy valamilyen formában állást ne foglaljon egy jövőbeni döntés vagy feladat elvégzéséről, ha vannak szülei és gyerekei. Ezért a tanulmányunkban nem a családi gondoskodás mikéntjének nehézségeiről írunk, hanem arról a gondolkodásmódról, ahogyan az elbeszélésekben kibontakozik az idősek-ről való gondoskodás kérdése. Rövidebben, arról tudunk beszámolni, hogyan láttatja önmagát a szendvicsgeneráció gondoskodó szerepében, milyen hozzáállással beszél a problémáról s ezzel együtt a saját magáról. A fenti keretek között vizsgálódva elemzésünkben három kutatási kérdésre kísérelünk meg választ adni.

1. Hogyan jelenik meg az elbeszélésekben a „segítés” szó mint a gondoskodás előszobája?
2. Mi jellemzi a vallásos szendvicsgeneráció viszonyát a segítségnyújtáshoz/gondoskodáshoz?
3. Mi jellemzi a nem vallásos szendvicsgeneráció viszonyát a segítségnyújtáshoz/gondoskodáshoz?

Hogyan jelenik meg az elbeszélésekben a „segítés” szó mint a gondoskodás előszobája?

Az interjúkból kigyűjtöttük az egyes generációk között előforduló gondoskodásról szóló részeket, s azt tapasztaltuk, hogy interjúalanyaink nem a gondozás kifejezést használták, hanem a segítés, segítségnyújtás fogalmát. Így a segítségnyújtási formákat rendeztük egy táblázatba, amelyeket a szakirodalom által használt kategóriákkal neveztünk el: érzelmi, gazdasági, információs és napi segítségként (Ingesoll-Dayton et al. 2001, Williams 2004).

4. táblázat: A segítségnyújtás típusai az egyes generációk között

Típusok	I. → II. generáció	II. → I. generáció	II. → III. generáció	III. → II. generáció
Érzelmi	–	<ul style="list-style-type: none"> • beszélgetés • lelki megterheléstől óvás • együtt töltött idő 	<ul style="list-style-type: none"> • meghallgatás, tanács • együtt töltött idő 	–
Gazdasági	<ul style="list-style-type: none"> • lakásvásárlásban nyújtott anyagi támogatás • háztartási költségekhez hozzájárulás (együttélés esetén) 	<ul style="list-style-type: none"> • rendszeres anyagi támogatás 	<ul style="list-style-type: none"> • étkezés • lakhatás • rendszeres/alkalmi anyagi támogatás 	<ul style="list-style-type: none"> • szülő keresőmunkájában nyújtott alkalmi segítség
Információs	–	<ul style="list-style-type: none"> • technikai eszközök használata • döntéshozatalban segítés 	–	–
Napi	<ul style="list-style-type: none"> • főzés • befőzés • ház körüli kisebb munkák • gyermekfelügyelet • gyermekek szállítása 	<ul style="list-style-type: none"> • főzés • befőzés • betegápolás • nagyobb fizikai munka • költöztetés • építkezés • orvoshoz szállítás 	<ul style="list-style-type: none"> • szállítás • tanulásban segítség • unokákra vigyázás 	<ul style="list-style-type: none"> • főzés • házimunka • kerti munkák

Forrás: interjúk alapján saját szerkesztés

A segítségnyújtási formák közül három aspektusra szeretnénk felhívni a figyelmet. Az egyik szerint a napi tevékenységjellegű segítségnyújtásról számoltak be a legtöbben, ez adja a generációk közötti tranzakciók túlnyomó részét minden korcsoportban, minden irányban. Ez tehát egy olyan pont, ahol a család jelenléte kimondottan fontos tényező, hiszen ezekre a mindennapi tevékenységekre nem tud megfelelő gyakoriságú és elérhető alternatívát nyújtani az állami ellátórendszer. Ennek oka elsősorban az lehet, hogy az itt felsorolt segítségformák (például főzés, gyermekvigyázás) elsősorban szorosan a családi élet színteréhez kapcsolódnak, amiben nagyfokú rugalmasságra és alkalmazkodókészségre van szükség a segítő személy oldaláról. A másik érdekes eredmény, hogy az információs segítségnyújtás egyedül a szendvicsgeneráció irányából (II. generáció, középkorúak) a szülei felé jelenik meg az interjúkban. Ennek magyarázata lehet, hogy a jelenleg középgenerációs személyek már felnőtt életük jelentős részét a digitalizált világban éltek, így nem szorulnak a fiatalabbak segítségére e téren. Harmadikként az érzelmi segítségnyújtás esetében látható egy újabb érdekes eredmény: a szendvicsgeneráció tagjai úgy élik meg, és úgy interpretálják, hogy ők azok, akik csak adnak. Ebben a kérdésben nem jelenik az elbeszélésekben a kölcsönösség, de a középgeneráció beszámol generatív viselkedéséről, ami jelzi, hogy a megkérdezettek ezt tudatosan felvállalják.

Összességében, ha meg szeretnénk fogalmazni a segítségnyújtás jelentését, akkor a nyelvhasználat megfigyelése segítségével megállapíthatjuk, hogy el kell különíteni egymástól a már említett *segítés*, *gondoskodás* és *gondozás*, *ápolás* szavakat. Itt a vizsgált

csoport élethelyzete miatt az első kifejezések jelennek meg általában, mivel aktuálisan még nem szorulnak a megkérdezettek szülei tartós gondozásra, illetve gyermekeik már „önjáróak,” akikkel együtt élnek, de már gondozni nem, hanem támogatni és segíteni kell őket. Az interjúalanyok alapvetően szüleikre vonatkoztatva alkalmazzák az említett szavakat, gyermekeikre nézve nem jellemző, ott inkább a normál tevékenységszerkezet részeként tekintenek a feladataikra, s ha szóba kerülnek, akkor azokra mint örömforrásra tekintenek. A látens tartalomelemzéssel pedig kiderült, hogy a segítség – vallásosságtól függetlenül – az I. generáció irányába egy jelentős *stresszforrás* az interjúalanyok számára – ahogy arra Miller (1981) és Williams (2004) is rámutat –, mivel arra elsősorban feladatként és kötelességként tekintenek. Aláhúzendő, hogy a segítségnyújtás típusainak elemzésekor nem tapasztaltunk érzékelhető különbséget az egyházasan vallásos és a nem vallásos megkérdezettek között. Ezek szerint a megkérdezettek két csoportja nem abban különbözik egymástól, hogy miben segítenek, hanem abban, hogy hogyan viszonyulnak ehhez a feladatukhoz. A következő fejezetekben ennek eltéréseit szeretnénk tovább árnyalni a két csoport viszonylatában.

Mi jellemzi a vallásos szendvicsgeneráció viszonyát a segítségnyújtáshoz, gondoskodáshoz?

Amint fentebb említettük, nem a segítő tevékenység intenzitásában vagy típusaiban látunk eltérést az egyházasan vallásos/nem vallásos interjúalanyok között, hanem sokkal inkább a segítségnyújtás/gondoskodás érzelmi dimenziójának kifejezésében. Ennek kifejtéséhez hét egyházasan vallásos szendvicsgenerációs interjúalany elbeszélését használtuk fel.

Az egyházasan vallásos csoportra jellemző volt a szakrális szóhasználat, valamint gyakran megjelent az Isten-élményről szóló elbeszélés és a vallási közösség részeként történő önmeghatározás. Ezekre adnak példát az alábbi interjúrészletek. Az elsőben az említett kifejezés mód jól érzékelhető:

„...nagyon érdekes a gondviselés. Nagyon sokszor a Jóisten minket megsegített.” (4. sz., 44 éves, egyházasan vallásos nő)

A vallási közösségbe való beágyazottságra utal a keresztény közösséghez tartozás gyakori említése, különösen olyan helyzetekben, amikor annak megtartó jellegére utalnak:

„És ezért még körbe is írtam a levelezőlistán is, hogy imádkozzanak értem, hogy jól helyt tudjak ebben állni, ebben a szituációban.” (3. sz., 47 éves, egyházasan vallásos férfi)

„Nagy közösségben vagyunk, aminek mi, csodálatos tényleg, és olyan megtartó ereje van, hogy az csak na.” (4. sz., 44 éves, egyházasan vallásos nő)

Napjainkban a negyvenes-hatvanas éveikben járó szendvicsgenerációs interjúalanyok között általános élettörténeti elemnek tűnik az olyan élethelyzet, amiről rendre be is számolnak, miszerint az I. generációs rokonaik életében megjelent a többgenerációs együttélési forma, amikor az I. generáció fiatal korában a szülőkkel egy háztartásban élt (általában azért, mert fiatal házasként még nem tudtak önálló egzisztenciát kialakítani, gyakran még gyermekeik is ilyen helyzetbe születtek bele). Ezt a helyzetet általában kényszermegoldás szülte korábban (például lakáshiány, önálló egzisztencia kialakításának nehézségei). Érdekességként megjegyezzük, hogy ezt az életmódmin-tázatot látjuk megjelenni az egyházasan vallásos interjúalanyaink életében. Többségük többgenerációs együttélési formát választott, már a szülők aktív állapotában. Fontos hangsúlyozni, hogy ezekben az esetekben azonban más a választás oka, mint szüleiknél volt: ők önálló döntés alapján élnek így. (Ilyen élethelyzetről mindössze egyvalaki számolt be a nem vallásos interjúalanyok közül, miközben a többiek határozottan elutasították az összeköltözés lehetőségét.)

A két csoport közötti hasonlóság viszont a beteg szülők intézménybe adásának megítélése, vagyis az ettől való elzárkózás. Ahol mégis előfordul az idősek otthonba adása, ott azt látjuk, hogy az elbeszélő olyan módon keretezi át a történetet, amellyel megpróbálja elfogadhatóvá tenni önmaga számára is a döntést. Ilyen például az alábbi interjúrészlet, az elbeszélő „kollégistaként” utal az intézetben élő családtagjára.

„...*neurológiai, meg pszichiátriai, nem tudom, milyen kivizsgálásokon volt, és amikor elmentünk, hogy elhozzuk, beszélgettünk a főorvossal, és azt mondta, hogy közepsúlyos Alzheimer-kóros, és egy év múlva meg se fog minket ismerni. Úgyhogy keressünk valami megoldást, vagy otthont, mert higgyük el, mindenki fogadkozik, hogy nem..., de nem lehet bírni, mert az éjszaka közepén fölkel, fölgújtja a házat, és akkor teljesen ki voltunk borulva... (...)* És akkor egy körülbelül egy félévvel később talált neki a nővérem egy idősek otthonát, ahol beköltöztethetett. Ez mindenkinek olyan rossz érzés volt, hogy nem törődve azzal, hogy mit mondanak a falubeliek, vagy a külvilág, de hát nekem is rossz érzés. De másrészt akkor is azt vettem észre, hogy nem ápolásra van szükség, hanem társaságra, mert teljesen beszűkül. (...) talált egy újabb otthont, úgyhogy gyakorlatilag most idősek otthonában van. Azt szoktuk mondani, hogy kollégista, mert mindig hétvégén valaki elviszi. (...) de van zsebpénz.” (8. sz., 54 éves, egyházasan vallásos nő)

E fenti idézetben tapasztalható beszédmód átvezet ahhoz a szempontozhoz, melyben elsődlegesen megragadhatónak érezzük az egyházasan vallásos emberek hozzáállását a témához. Ebben a csoportban a szülőkkel való kapcsolat bemutatása részletgazdag és empatikus volt. Az empátia úgy jelenik meg a szövegekben, hogy az interjúalanyok gyakran beszélnek szüleik érzéseiről, s gyakran arra reflektálva, ahhoz igazítva magyarázzák saját döntéseiket.

„Most 45 éves vagyok, anyukám 70 éves, itt élünk együtt, de külön háztartásban, nagyon-nagyon szeretjük egymást és tényleg szeretetkapcsolatban vagyunk,

de nézd, én soha nem tudnék leülni anyukámmal és megkérdezni tőle, hogy [remegő hangon] »Anyu miért hagytál el itt egy évre?« [lásd: gyermekkorában történt] *Nem tudnám megtenni, hogy nekiszegezzem ezt a kérdést. Nem tudnám megtenni. Nem szeretném megkérdezni tőle. (...) Attól tartok, hogy felszakadnának sebek benne...*” (1. sz., 45 éves, egyházasan vallásos nő)

„*Én ezt akkor nem mertem megtenni. Később meg már, amikor már meg mertem volna tenni, vagy elég nagy voltam ahhoz, hogy most leüljek velük, és higgadtan elmondjam, hogy ez szerintem nem jó így. Akkor még már ők voltak idősek, és nem akartam őket megbántani, vagy kellemetlen helyzetbe hozni, hogy most én kioktatom őket.*” (8. sz. 54 éves, egyházasan vallásos nő)

Ez az együttérző beszédmód látható a további idézetekben is, különféle témák kapcsán megfogalmazva:

„*Vannak már gyerekeim, már ezek – egy kicsit nehezebb, jobban átérzem az anyunak a fájdalmát, amit átélhetett, és ezeket jobban az ember megéli.*” (4. sz., 44 éves, egyházasan vallásos nő, akinek van egy sérült testvére, akinek a betegsége és gondozása az édesanyjának sok fájdalmat okozott)

„*Hát, hogy nekik jobb legyen. Igen. Igen, hogy érezzék azt, hogy- most így utólag nehez eldönteni, hogy én érzem-e hiányát, vagy mentem volna. Nem tudom. Biztos, hogy tudtuk, hogy ez nekik jó és fontos, és ezért mindenképp mentünk.*” (8. sz., 54 éves, egyházasan vallásos nő meséli az interjúalanyának arra a kérdésre, hogy milyen okból vagy céllal látogatták az idős nagyszüleiket korábban)

„*Most már fizikálisan sem annyira, viszont nem akarjuk beadni otthonba, mert ő itt szeret élni.*” (10. sz., 62 éves, egyházasan vallásos nő)

Az egyházasan vallásos interjúalanyok esetében nem csupán a szülőkről való beszéd mennyisége volt sokkal több, mint a nem vallásosak esetében, hanem annak tartalma is különbözött az előbbiektől. Ez a különbség egyrészt a már említett, szülők érzelmeire való reflektálásban ragadható meg, másrészt a szülő felé történő segítségnyújtás állandó monitorozásában. A vallásos interjúalanyok esetében ez a gondolkodásmód ott érhető tetten, hogy az alany saját segítő szerepének elégségét folyamatosan mérlegeli. Mintha még a beszéd közben is meg akarná győzni önmagát, hogy eleget, vagy jól segít szüleinek.

„*Tehát szerintem ezt így édesanyámon is látom azt, hogy akármilyen kütyüknek a használata, e-mail, vagy mit tudom én, vagy banki utalás az interneten keresztül, ilyenekben is szoktam neki segíteni, mert úgy eléggé nehézkesen használja ezeket a rendszereket. (...) Arra rájöttem, hogy én is nagyon hamar ideges leszek, főleg azért, mert hallom a csendet, és semmi ilyesmit nem mond, hogy mi történik. Tehát hogyha*

egy képernyőt néz és próbálja elmondani, hogy mi van, nyilván nem tudja úgy elmondani az egészet, mert egy csomó minden van, és hogyha megjelenik egy gomb valahol, nem biztos, hogy azt meg kell nyomni, de ha megnyomod, akkor figyelni kell, hogy hogy viselkedik a gomb, meg mi lesz utána. Tehát nagyon nehéz elmondani neki, hogy mit kell csinálni.” (3. sz., 47 éves, egyházasan vallásos férfi)

„*A legvégén, utolsó két évben találtuk már ki, hogy ez is az önállósodásnak volt egy kicsit, hogy le kellett egy kicsit válnunk. Itt lakott ebben a szobában, teljesen mindegy, hogy melyikben volt. Van egy kicsi házunk itt fenn a ház fölött, és akkor átépítettük, mert egy ilyen kis vendégház, nem tudom mi volt, ilyen sütőgetős hely, és akkor azt szélesítettük, és rendbe tettük a férjemmel, és akkor ő [lásd: már meghalt édesapja] oda kiköltözött. (...) ő nehezen ment ki, de aztán nagyon hálás volt, hogy ő is megérezte, hogy neki is már kellett a pihenés, nagy a zaj, örökké, és ő meg már idősödött, de egy ilyen nagyon vidám és alkalmazkodó valaki volt, de azért ő is mondta, hogy azért jobban alszik, meg jobban minden, azért mindent bírt hallgatni. (...) Na, kellett egy picit ezt meglépnünk, és nehezen léptem meg. Éveket gondolkodtam, hogy most kirakom, milyen hálátlan vagyok, de aztán tök jó, ő is tök hálás volt. Nagyon szépen megcsináltuk és ő nagyon élvezte. Úgyhogy ez ilyen jó volt. És jól sikerült.*” (4. sz., 44 éves, egyházasan vallásos nő)

„*Lelkiismeret-furdalás azért az, az ilyenkor emberben otthon, hogy miért nem csináljuk. Főleg, amikor járok (...) házakhoz, látom, hogy... egy-egy családhoz, vállalja. Nagyon demens szülőket is csinálják otthon. Hát figyelj, majd az élet hozza. (...) Meglátjuk, nem tudom. Nem könnyű ezeket. Mert közben a vallásunk tanítja, hogy elveszettnek adj segítséget (...)*” (4. sz., 44 éves, egyházasan vallásos nő)

„*Az egy nagy szomorúság, hogy nem tudunk rajta úgy segíteni. Konkrétan azt érzem, hogyha nagyon a szívemen viselném a sorsát, akkor nem dolgoznék, mert anyagilag nem verne minket földhöz, mert eleve nagyon keveset keresek, és nem ebből élünk, hanem a férjem fizetéséből, de azt érzem, hogy teljesen megbillen a mi családunk lelki nyugalma. És ezt nagyon rossz kimondani, de ez biztos, hogy egyfajta önzőség, de nem tudom, hogy mennyit segítenék rajta.*” (8. sz., 54 éves, egyházasan vallásos nő)

„*Hát, nehezen, azért nehezen, mert én haragszom rá, de ez csak egy érzés, vagy hogy mondjam, igazából nem haragszom rá, csak... De sokszor vissza kell magam fogni, hogy ne legyek rá mérges, merthogy ilyen lett [lásd: édesanyja demenciája] (...) Szóval vannak, akik ilyen nagyon-nagyon nagy szeretettel tudják ezt csinálni, és én ezt nem érzem magamon most. Szerintem utólag lesz rossz majd nekem.*” (10. sz., 62 éves, egyházasan vallásos nő)

Az idézetek részleteiből érzékelhető, hogy a segítségnyújtás mennyiségét, vagy minőségét mintha kevésnek tartaná az elbeszélő, ami miatt a lelkiismeret-furdalás, vagy az önvád is megjelenik kimondva vagy kimondatlanul. Feltételezhető, hogy az ideális és a valóságos helyzet közötti feszültség áll a jelenség mögött, a tökéletességre való törekvés és annak hiánya miatt érzett önvád jut kifejezésre. Meglátásunk szerint a segítő/gondoskodó szerep ilyen jellegű megélése jellemzi az egyházasan vallásos alanyokat.

Mi jellemzi a nem vallásos szendvicsgeneráció viszonyát a segítségnyújtáshoz, gondoskodáshoz?

A 11 nem vallásos interjúalany beszéd-/magatartásmódjának közös vonása különbözik a fentiekétől. Az első szembetűnő vonás a nukleáris családra fókuszáló elbeszélések túlsúlya. Az egyházasan vallásos interjúalanyokhoz viszonyítva azt látjuk, hogy a szülőkről, a velük való kapcsolatról lényegesen kevesebb szó esik, mint a saját szűk család életének taglalásáról. (Erre a különbségre azért is érdemes figyelni, mert élettörténeteket készítettünk, tehát, hogy kikről és miről beszél többet vagy kevesebbet a megkérdezett, azt ő maga dönti el.) Ezekben a történetekben azt vehetjük észre – mint azt a következő három részlet is bemutat –, hogy a nukleáris család a pozitív önértékelés forrása, az válik önbecsülést növelő faktorrá, amikor nehéz élethelyzetekkel való megküzdéseik kapcsán mesélnek róla. Ilyenkor a történetekben a szűk család pozitív megítéléséről olvashatunk, az összetartás hangsúlyossá válik, s a szereplők köre a nukleáris család tagjaira fókuszál.

„Tehát ilyen »én szüleim, te szüleid« kérdés sincsen. Tehát az is ilyen csapatmunkában. Csapatmunka, ez a jó szó. Én azt érzem, hogy a férjemmel mi marha jó csapat vagyunk. Tehát az, hogy ebből a három kicsi gyerekes örületből ép ésszel ki tudtunk jönni, azóta olyan stabil csapat vagyunk. Nem azt mondom, hogy nem vitatkozunk néha, meg veszekedünk, de soha nem kérdőjelezzük meg a másikat. Így azt, hogy ő ott van és ott is lesz örökké.” (5. sz., 42 éves, nem vallásos nő)

„...hogy ezt a házat meg tudjuk építeni, nekünk is kölcsönt kellett fölvenni, és folyamatosan fiatal szülőként a D. is inkább, mint fiatal anyuka, két gyerekkel, két kisgyerekekkel, plusz egy félig kész házzal, egy nem igazán bejáratott háztartással azért megvoltak a gondjaink, de mint család, jól működünk együtt végig, úgyhogy kicsit néha olaszosan, de szeretjük, ha zajlik az élet.” (6. sz., 46 éves, nem vallásos férfi)

„A nevelésben igazából senki [lásd: nem segít nekik], mert mi úgy, amikor elkezdtük, úgy döntöttünk, hogy tehát, hogy közös, nem az van, hogy most csak anya nevel, hanem apa, anya együtt neveljük. Régen mi nem ezt a példát láttuk, merthogy az anyukák több vagy nagyobb részt vállaltak, mint az apukák. Mi ezt közösen fogtuk, és nem nagyon hagytuk, hogy mást bele-, nem az, hogy beleszóljon, mert beleszólta, hanem hogy mást neveljen helyettünk.” (12. sz., 50 éves, nem vallásos nő)

Ezekben az interjúkban a szülőkről való beszéd nem csupán kevesebb teret nyer, mint az egyházasan vallásos alanyok esetében, hanem kimondottan más beszédmódban fogalmazódnak meg a történetek. A tömörség, a tárgyilagosság és a praktikusság jelzőivel lehetne érzékeltetni a legjobban azt, amit ezekben a szövegekben látunk:

„Hát velük megszakadt a kapcsolat [lásd: apósával]. (...) Hát az ember hozzászokik. Tehát most ezen nincs mit bánni. Hát ez így alakult.” (2. sz., 46 éves, nem vallásos nő)

„Meg anyukámnak volt egy stroke-ja is pár évvel ezelőtt. Tehát gyakorlatilag tényleg ott tartunk, hogy ahogy mi kijöttünk abból a sok kicsi gyerekes, nem alvós korszakból, azonnal bejöttek ők, akik azt a felszabadult energiát kvázi lekötik, és ez vezetett odaig, hogy most ide fognak költözni a közelünkbe.” (5. sz., 42 éves, nem vallásos nő)

„Ugye mondtam, hogy rákos, vagy volt rákos, akárhogy is nevezzük. Viszont több műtéten átesett, és azóta is vannak utóhatásai. Folyamatos gondozásra szorul, de egyelőre saját magának meg tudja ezt oldani, tehát ilyen orvostechikai eszközöket kell használnia. Meg most is két éve volt egy másik műtétje, ami a rákjának a folyamányából származó szövődmény. (5. sz., 42 éves, nem vallásos nő)

A szülők érzésvilágának és a saját segítő szerepnek a monitorozása nem jellemzi ezeket a szövegeket, mint az egyházasan vallásos alanyok esetében látható volt. Azt látjuk, hogy a nem vallásos interjúalanyok másfajta családi stresszfaktorokról számolnak be, amelyek elsősorban a többletterhekhez, az önállóság kérdéséhez és konkrét krízishelyzetekhez (például súlyos betegség miatti bizonytalan helyzet) kapcsolódnak:

„De alapvetően a mentális teher rajtam van. De ezt szoktam is nekik mondani, hogy most már jó lenne, hogyha valakinek ki tudnék úgy adni egy feladatot, hogy utána nekem azzal ne kelljen foglalkozni (...)” (5. sz., 42 éves, nem vallásos nő számol be arról, hogy a nukleáris családban tapasztalt túlterheltség komoly stressz faktor számára)

„Banális dolgok jutnak eszembe. Családi esemény, születésnap, vagy bármi, egy helyen összejöttünk, és aludtak a mi gyerekeink, és mondjuk anyósom átjött, hogy miért nem megyünk már át, hát ránk vár az egész társaság. És mondtuk, hogy azért, mert még nem ébredtek föl, ahogy fönt lesznek, kész leszünk és megyünk át, és akkor ebből lett a cirkusz, hogy mindenkinek hozzánk kell igazodni, és ez ugyanúgy igaz az én anyámra is, anyukámra is, hogy szólt, hogy miért nem viszitek már lefeküdni azokat a gyerekeket. Mama, még csak most értünk haza, mindjárt megyünk. Már réges-régen aludniuk kellene. Tehát, hogy ilyen apróságok. Csak ugye, hogyha nap mint nap történik, akkor az egészen más súly van.” (12. sz., 50 éves, nem vallásos nő)

„Stresszben volt, tehát ott volt. Sok olyan helyzet volt, de alapvetően a betegségek miatt, amikor az ember nem tudja, hogy mi lesz. De úgy egyébként nem. Tehát normál napokon nem volt stressz benne.” (12. sz., 50 éves, nem vallásos nő)

Végül még egy sajátosságot szükséges kiemelni ezekből az interjúkból: úgy tűnik, a nem egyházasan vallásos emberek jobban érzékelik a szülők irányába történő segítség „folyamatjellegét”. Ennek következtében proaktívabb hozzáállásról számolnak be: megjelenik náluk a segítséssel kapcsolatos jövőtervezés, sokkal határozottabb jövőképük van a teendőkkel szemben, mint az egyházasan vallásos társaiknak. Náluk alapvetően racionális döntéseket látunk, amikor a segítségnyújtásra, ápolásra vonatkozó jövőképükről beszélnek. Ez a szüleikkel való kapcsolatuktól függően jelentheti az elutasítást és a gondoskodást is.

„Nem költöznék velük össze, nem költöznék velük össze és nem is fogok. Ez biztos, ugyanis nemrégiben döntöttük el, hogy ők is ide fognak költözni a közelünkbe, tehát ők most fognak majd P.-ről ide fölköltözni a faluba, de nem a mi házukba, és nem is a szomszéd házba.” (5. sz., 42 éves, nem vallásos nő)

„Ha kell, magamhoz veszem őket. Nem fogom őket berakni semmiféle elfekvőbe, meg idősek otthonába. Ez a D. apjával is így van. Tehát abszolút. Ők pelenkázta, ők neveltek föl, ők tanítottak meg járni. Én azt gondolom, hogy az életben ez megfordul egyszer, ha pechünk van. Ha szerencsénk van, akkor életerősen távoznak, de ha nem, ha segítségre szorulnak, akkor minden támogatást meg fognak kapni. (...) a gyerekeket fölneveltük, róluk is tudunk gondoskodni, tehát az bele fog férni. Akkor átalakítunk mindent úgy, hogy az tökéletesen működjön. (6. sz., 46 éves, nem vallásos férfi)

„(...) eljött az a pillanat, amikor apuka már annyira volt, hogy már nem bírta kivinni a tusolóig, és akkor fogtam magam, és ideköltöztettem mind a kettőt. És akkor itt rendeztük apukát, én levittem a tusolóba, anyuka megmosta, akkor én felhoztam, felöltöztettük, mert már nem bírt, nem bírt egyedül. (...) anyósoméék (...) most mikor már nem bírják ellátni magukat, muszáj lesz idehozni. (...) ez az élete rendje most. Én nekem nincs. Például eszembe nem jut egy öregotthonba benyomni őket, ahogy nagyon sokan csinálják. Úgyhogy. [szünet] Mondjuk anyósoméék nehéz tézta, mert B.-ben laknak a mai napig, és ilyen nagyfejűek. Tehát ott majd úgy lesz, hogy megfogom, be az autóba, és hozom, mert másképp. Tehát maguk, tehát az, hogy megbeszéljük, és belemenjenek, olyan nem lesz, de muszáj lesz.” (11. sz., 58 éves, nem vallásos férfi)

Összegzés

Tanulmányunkban három kérdésre szeretnénk volna választ adni a szendvicsgenerációs helyzetben élő emberek segítő szerepéről szóló narratívák vizsgálata során.

Az első kutatási kérdésünkben arra kerestük a választ, hogy mit is jelent, mire használják az elbeszélésekben a „segítés” fogalmát az interjúalanyok. Az elemzett interjúkban nem a tartós gondoskodás jelentette a problémát, hanem a napi tevékenységekben nyújtott segítségekről beszélnek az interjúalanyok, ezért a „segítés” szó jelentését vizsgáltuk meg. Ebből a szempontból nem találtunk különbséget az egyházasan vallásos és a nem vallásos alanyok elbeszélései között. Megállapítható, s egyben érthető, hogy akik segítik a családon belül időseiket, azok hasonló tevékenységekben nyújtanak támaszt nekik.

A második és a harmadik kérdés szorosan összefügg egymással – amelyekben arra kerestük a választ, hogy mi jellemzi a két csoport segítségnyújtását –, ezért az összefoglalásban együtt kezeljük azokat. Ebből a szempontból egy fontos különbséget észleltünk az egyházasan vallásos és nem vallásos interjúalanyok elbeszélései között. Az előbbieket többet beszélnek az az idős generációval való kapcsolatukról, nagy hangsúlyt kap a velük való empatizálás. A nem vallásos interjúalanyok történeteiben a nukleáris családról szóló elbeszélés, a gyerekeik felé irányuló segítség nagyobb szerepet kap, mint a szülőnek nyújtott segítségekről való mesélés. Ennek értelmében úgy tűnik, hogy az egyházasan vallásos interjúalanyoknál a szülők segítése sokkal inkább központi témaként jelenik meg, mint a nem vallásosaknál, ahol viszont a szülők (későbbi) gondozása megtervezettebbnek tűnik.

Összességében azt látjuk, hogy az egyházasan vallásos interjúalanyaink narratíváiban számukra támaszként jelennek meg az őket befogadó vallási közösségek, csoportok, beszédmódjukban is rendszeres a szakrális szóhasználat és az Isten-élmények emléke, emellett érzelmileg megterhelőbbnek, több és hosszabb dilemmákat okozó kérdésként élük meg idős szüleik segítségét. Folytonos önmonitorozással vizsgálják segítő szerepük minőségét. Úgy tűnik, hogy ennek a csoportnak a tagjai a jelen helyzetét állandóan mérlegelik, értékrendjük érvényesülését kérik számon önmagukon. Értékrendjük és a valóság közötti feszültséget aggodalommal veszik tudomásul. Ezzel párhuzamosan azt látjuk, hogy a jelen mérlegelése, az átélt helyzetek értékelése sokkal nagyobb szerepet kap esetükben, mint a jövőre vonatkozó gondozási-ápolási terv kialakítása, ami pedig a nem vallásosokat határozottabban foglalkoztatja.

Fontos hangsúlyozni, hogy nem abban áll a segítő szerep különbsége az általunk vizsgált két csoport esetében, hogy valamelyik csoport segíti jobban a szüleit, vagy hanyagolná el őket. Sokkal inkább azt vettük észre, hogy az idős generáció problémája mintha integránsabb része lenne az egyházasan vallásos emberek életéről mindennapjairól szóló elbeszéléseinek azáltal, hogy segítő szerepük megélésében önkritikusabbak. A dilemmáik a mindennapjaik és elbeszéléseik részévé válnak. Mindkét csoport – egyházasan vallásos és nem vallásos – tagjainak elbeszéléseiben megjelennek azok a „lelkiismeret-furdalásnak” is nevezhető, negatív attitűdök, amelyek a szülő gondozásáról való lemondást – alapvetően az intézetbe adást – övezik, de az annak alternatívájaként hozott döntésekben a szülővel történő empatizálás mértéke eltérőnek bizonyult. Valójában nem az a kérdés, hogy ki szolidáris az idősebb generáció

tagjaival, és ki nem, hanem az, hogy ki hogyan tudja eldönteni, hogy mit és mennyit tud visszaadni szüleinek.

Kutatásunk mintájának sajátosságaiból adódóan kimaradtak azok az élethelyzetek, ahol már megjelenik a legsúlyosabb terheket hozó ápolási feladat is. Természetesen nagyon fontos lenne ezt a vizsgálatot egy olyan mintán elvégezni, ahol erre is látunk példákat, de ez egy következő kutatás feladata lesz.

Irodalom

- Bengtson, V. L. – Lowenstein, A. (eds.) (2018): *Global Aging and Challenges to Families*. London and New York: Routledge.
- Berdes, C. (2015): Generativity and caregiving: Two intergenerational documentaries show how they are linked. *Journal of Intergenerational Relationships*, 13: 202–205.
- Brettner, Z. (2016): Az Idősügyi Nemzeti Stratégia szerepének vizsgálata közpolitika transzfer folyamatában. *Tudásmenedzser*, 17 (2), 73–84.
- Bögge, Zs. (2017) : Átmeneti kategóriák erősödése az ifjúság vallásos önjellemzésekor. *Metszetek*, 6. (3) 31–46.
- Chisom, J. F. (1999): The sandwich generation. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 8 (3): 177–191.
- Czerván, A. — Katona, N. — László, L. (2020): A gondoskodás újraszervezése. *Fordu-lat*, (27), 58-81.
- DeRigne, L. – Ferrante, S. (2012): The Sandwich Generation: A Review of the Literature. *Florida Public Health Review*, (9): 95–104.
- Dobossy, I. – S. Molnár, E. – Virágh, E. (2003): *Öregedés és társadalmi környezet*. Budapest: KSH NKI.
- Erikson, E. H. (1991): *A fiatal Luther és más írások*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Fraser, N. (2016): Contradiction of capital and care. *New Life Review*, 100 (July/Aug): 99–117.
- Gábrriel, D. (2023): *A boldogulás útvesztői – Idősgondozás külföldön, vidéki nők élettörténetében*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Grossman, M. R. – Gruenewald, T. L. (2017): Caregiving and Perceived Generativity: A Positive and Protective Aspect of Providing Care? *Clinical Gerontologist*, 40: 435–447.
- Gyarmati, A. (2019): *Idősödés, idősellátás Magyarországon – Helyzetkép és problémák*. Budapest: Fridrich Ebert Stiftung.
- Gyarmati, A. (2022): *Az idősellátásban dolgozó munkavállalók helyzete az Európai Unióban és Magyarországon*. Budapest: Friedrch Ebert Stiftung.
- Ingesoll-Dayton, B. – Neal, M. B. – Hammer, L. B. (2001): Aging Parents Helping Adult Children: The Experience of the Sandwiched Generation. *Family Relations*, (50): 262–271.
- Kohli, M. – Künemund, H. (2018): Intergenerational Transfers in the Family. What Motivates Giving? In Bengtson, V. L. – Lowenstein, A. (eds.) (2003): *Global Aging and Challenges to Families*. New York: Aldine de Gruyter, 123–142.

- Krémer, B. (2021): Az idősgondozás tényei, elhallgatásai és narratív keretei. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 11 (4): 219–245. <http://dx.doi.org/https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.4.219>
- László, T. (2022) : Vallási képlékenység a magyar társadalomban. *Erdélyi Társadalom XX*.(1) 97–116. <https://doi.org/10.17177/77171.269>
- Loomish, L. S. – Booth, A. (1995): Multigenerational Caregiving and Well-Being: The Myth of the Beleaguered Sandwich Generation. *Journal of Family Issue*, 16 (2): 131–148.
- Máté-Tóth, A. (2023): Mindenki a maga módján: Pasztorális a nones körében. *Embertárs*, 21. (1) : 29–37.
- Miller, D. A. (1981): The „sandwich” generation: adult children of the aging. *Social Work*, 26 (5): 419–423.
- Monostori, J. – Gresits, G. (2018): Idősödés. In Monostori, J. – Óri, P. – Spéder, Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2018*. Budapest: KSH NKI, 127–145.
- Patyán, L. (2018): A professzionális és családi gondozók viszonyrendszere az idősek otthoni gondozásában. ELTE TTK, Doktori disszertáció.
- Patyán, L. – Leleszi-Tróbert, A. (2022): Az aktív idősödés egyéni és társadalmi dimenziói. *Máltai Tanulmányok* 4. 78–93.
- Pusztai, G. – Demeter-Karászi, Zs. (2019): Vallási szocializáció vizsgálata fiatal felnőttekkel készített interjúk tükrében. *Szociológia Szemle*, 29. (3) 80–89.
- Pyke, K. D. – Bengtson, V. L. (1996): Caring More or Less: Individualistic and Collectivist Systems of Family Eldercare. *Journal of Marriage and Family*, (58): 379–392.
- Riley, L. D. – Bowen, C. „Pokey” (2005): The Sandwich Generation: Challenges and Coping Strategies of Multigenerational Families. *The Family Journal: Counseling and therapy for couples and families*, 13 (1): 52–58.
- Roth, D. L. – Fredman, L. – Haley, W. E. (2015): Informal Caregiving and Its Impact on Health: A Reappraisal From Population-Based Studies. *The Gerontologist*, 55: 309–319
- Somlai, P. (1991): Nagyszülők és unokák Budapesten. In Utasi, Á. (szerk.): *Társas kapcsolatok*. Budapest: Gondolat Kiadó, 112–128.
- Szabó, L. (2011): *Időskori demenciák családi, társadalmi és pszichológiai vonatkozásai*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Szabó, L. (2014): A professzionális és informális segítők szerepe az idősek otthoni ellátásában. *Esély*, 25: 79–93.
- Tomka, M. (2007): *Egyház és társadalom*. Budapest–Piliscsaba: LOISIR.
- Tróbert, A. M. (2019a): Idős hozzátartozót gondozók megterheltsége. Doktori értekezés, Budapest: Semmelweis Egyetem. <http://dx.doi.org/10.14753/>
- Tróbert, A. M. (2019b): Idősgondozás az ellátórendszeren kívül: A családi gondozók kihívásai. *Magyar Gerontológia*, 11. 37–38: 2–24.

Tróbert, A. M.—Szémán, Zs.(2019): Az idősgondozás az ellátórendszeren kívül: A családi gondozók kihívásai. *Magyar Gerontológia*, 11. (37-38), 119-121.

Turai, T. (2018): *Hierarchiák fogságában Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben*. Budapest: Balassa Kiadó – MTA Bölcsészettudományi Kutatócsoport.

Vajda, K. (2022): A magyarországi idősek nappali ellátásának helyzete-Igények és lehetőségek a szolgáltatás szervezésében. *Máltai Tanulmányok* 4. 12–29.

Williams, C. (2004): The sandwich generation. *Perspectives on labor and income*, 16 (4): 7–14.

Melléklet

A szendvicsgeneráció megküzdési stratégiái interjúvázlat

Gyermekkor:

1. Hol született, mikor?
2. Gyermekkorában milyen kapcsolata volt a családjának a nagyszülőkkel, a rokonokkal? Mit jelentett az Önök családjában a nagyszülőkkel a kapcsolattartás? Mire emlékszik, milyen rendszerességgel találkoztak szülei és nagyszülei, illetve Önök és a nagyszülők? Milyen okból/milyen céllal találkoztak általában? (Anyagi, vagy egyéb segítségnyújtásra lehet itt rákérdezni.) Mennyire tekinthető kölcsönösnek a kapcsolattartás? (Egyoldalú, ha csak a nagyszülők segítettek, kölcsönös, ha összefolyt az életük valamilyen formában.)
3. Milyenek írná le a viszonyt a szülők és a nagyszülők között?
4. Milyen volt Önnek a kapcsolata a nagyszülőkkel? Milyen anyagi körülmények között éltek nagyszülei? Áttérve az Ön és a szülei kapcsolatára: milyen anyagi körülmények között éltek Önök? A környezetükben élőkhez képest ez milyenek számított akkor?

Az I. és II. generáció közötti kapcsolat régen, amikor a megkérdezett még fiatal volt:

1. Milyen kapcsolata volt Önnek a szüleivel? Milyen kapcsolatban volt Ön a testvéreivel, ha voltak testvérei?
2. Életének fontosabb kérdéseiben mennyiben számíthatott a szüleire, amikor még nem volt saját családja? Tudna erre példákat mondani?

A megkérdezett saját családi életéről szóló kérdések, gyerekeivel való kapcsolata:

1. Mikor és milyen körülmények között lett Ön önálló? Mit jelentett Önnek az önállóság? Hogyan érte el ezt?
2. Milyen munkahelyen és munkakörülmények között él, dolgozik? Mennyire terheli ez a munkahely az Ön életét, energiáját?
3. Milyenek ítéli meg a saját anyagi körülményeit?
4. Saját gyermekeiről: hány gyermeke van, milyen körülmények között és közé születtek? A gyermeknevelésben mi volt a legfontosabb Önnek/Önöknek? Milyen tervei céljai

voltak a gyerekeivel kapcsolatban? Hogyan tudta azokat megvalósítani? Amikor a gyerekek kicsik voltak, milyen volt az Önök kapcsolata a nagyszülőkkel (az Ön szüleivel)?

5. Milyen feladatai vannak jelenleg a saját gyermekeivel? Hogyan alakultak ki ezek a feladatok?
6. Ha meg kellene fogalmazni, akkor melyik időszak volt a legnehezebb a gyermeknevelésben? Miért?
7. Kik voltak az Ön/Önök segítségére a gyermekei(k) nevelésében? Honnan vette a példákat, mintákat, célok megfogalmazását?
8. Kire/kikre tudott a leginkább számítani, amikor segítségre volt szüksége?
9. Milyen típusú segítségre volt szüksége?

A II. generáció és a munkahelyére vonatkozó kérdések:

1. Jelenleg hol dolgozik? Milyen munkakörben?
2. Milyen leterhelést jelent munkahelye az Ön számára?
3. Hogyan tudja beosztani idejét az Önre váró feladatok között? Milyenek ítéli meg jelenlegi időbeosztását?
4. Mi jelenti a legnagyobb kihívást?
5. Mi az, aminek eleget tud tenni, mi az, aminek nem? Mi az, amit kifejezetten fontosnak tartana, de nem jut rá ideje?

Az I. és II. generáció közötti kapcsolat ma:

1. Hány évesek és mennyire aktívak az Ön szülei? Milyen szociális környezetben élnek? (dolgoznak, nem dolgoznak, de aktív társadalmi életet élnek, magányosak, senkire sem számíthatnak, csak a családtagokra azon belül is kikre?)
2. Milyen távol élnek Önök egymástól? I., II., III. generáció. Hol élnek, s hogyan alakult ez így?
3. Milyen típusú segítségre szorul az Önök családjában a nagyszülők generációja? Kik és milyen jellegű segítséget nyújtanak nekik? Hogyan alakult ki ez a segítségi forma?
4. Hogyan jellemezné a nagyszülők anyagi helyzetének alakulását? Mikor bizonyult kielégítőnek, mikor nem volt rá panasz, s mikortól kezdett az rosszabb tendenciát felvenni?
5. Milyen szükségletei vannak a nagyszülőknek, s azok hogyan merülnek fel? Ezek közül Ön (a megkérdezett) melyik szükségletet tartja jogosnak, illetve melyeket nem? Mely igények kielégítésében tud a nagyszülők segítségére lenni? Miben tud, és miben nem tud? Hogy éli meg Ön mindezt?
6. Hogyan jellemezné az Ön és szülei kapcsolatát jelenleg? Mire vezeti ezt vissza? Hogyan befolyásolja ez a szülei felé nyújtott segítséget? Mit jelent az, hogy Ön segíti a szüleit? Hogyan tudja megoldani szülei segítségét? Milyen tervek fogalmazódtak meg erre vonatkozóan? (Mennyi ideig, egy héten hány óra, egy nap hány óra, milyen rendszerességgel segíti szüleit?) Mit jelent konkrétan ez a segítség? Hogyan alakult ki ez a helyzet? Milyen más lehetőségekben gondolkodtak? Mit jelent Önnek mindez?

7. Milyen formában, milyen módon tartják a kapcsolatot az I. generációval (nagyzü-
lőkkel) milyen gyakran találkoznak, beszélnek bármilyen módon?
8. Ön szerint mire van szüksége az Önök családjában az I. generációnak? S ezt ki és
hogyan tudja megadni nekik?
9. Mi az, ami Önnek, mint II. generációs személynek, nehéz az I. generációs családtag-
jának gondolkodásában? Mit tud ezzel a nehézséggel kezdeni?
10. Mi az, ami önnek példaértékű az I. generációs családtagjának gondolkodásában?
11. Mi az, amit Ön, vagy az Önök gyermekei, unokái tanultak az I. generáció életéből?
12. 1–10 skálán milyennek ítéli a saját kapcsolatát az I. és a III. generációhoz?
13. Mikor tudatosodott Önben, hogy szüleinek szüksége lesz a segítségére? Hogyan
készült erre?
14. Szüleiről való gondoskodás mit jelent az Ön életében? (Milyen módon gondosko-
dik szüleiről? Mit jelent ez Ön számára?)
15. Hogyan befolyásolta a családi életét a szüleiről való gondoskodás, mint feladata
megjelenése az életében? Milyen következménye van ennek Önökre ez anyagi,
szabadidő, stressz szempontjából?
16. Milyen következménye van ennek a munkájára nézve? A gyerekeivel, házastársá-
val való kapcsolatára nézve?
17. A gondoskodás feladatait kivel tudja megosztani?
18. Milyen segítségre lenne szüksége ahhoz, hogy a gondoskodást megfelelően gondolja?
19. Milyen segítséget tudna elképzelni az önkormányzattól, az államtól, a civil szerve-
zetektől, hogy a gondoskodása megfelelő legyen?

A II. generáció és az unokák kapcsolata, illetve velük kapcsolatos feladatok:

1. Vannak-e unokái? Hány, hol élnek?
2. Milyen kapcsolat van Ön/Önök és az unokák között?
3. Ha van feladata, hogyan alakult az ki?
4. Hogyan viszonyul Ön ezekhez a feladatokhoz?
5. Milyen rendszerességű/gyakoriságú az ilyen feladat?
6. Miben szokott a gyermekeinek segíteni? Miért van erre szükség? Ki vetette fel
nek az „ötletét”? (gyereke igényli, ő akarja segíteni...) Milyen gyakori az ilyen fel-
adat? Hogy éli meg Ön, hogy ilyen módon részt kell vennie gyermeke életében?
7. Ha több generáció együttéléséről van szó, meg kell tudni, hogy az mennyiben kény-
szer/vagy önként vállalt. Egyáltalán miért alakult úgy a helyzet? Mi van mögötte?
8. Ha arra kérném, hogy egy heti összes szabadidejét (tehát, amit nem a munkahelyén/
szakmájával tölt) tekintse 100 százaléknak, akkor mit gondol, hány százalékot tölt
a szüleinek nyújtott segítséggel, hány százalékot a gyermekei (unokái) segítségével?
9. Mit gondol, milyen lenne az ideális munkamegosztás a családtagok támogatásá-
ban? Min változtatna e téren?

Demográfiai adatok pontosítása

Szociológiai Szemle 33(4): 75–80.

Honnan hová?

Gábrriel Dóra: A boldogulás útvesztői. Idősgondozás
külföldön, vidéki nők élettörténetében¹

Where from, where to?

Book review: Gábrriel Dóra (2022): A boldogulás út-
vesztői. Idősgondozás külföldön, vidéki nők élettörté-
netében

Próhle Janka Teréz²

<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.4.4>

Beérkezés: 2023.11.06.

Átdolgozott változat beérkezése: 2023.11.25.

Elfogadás: 2023.11.26.

A transznacionális gondozói munkamigráció kutatása összetett, de hálás feladat, mert a jelenség megfigyelésén keresztül képet kaphatunk személyes történetekről és globális hierarchiákról egyaránt. A téma nemzetközi és hazai diskurzusához teszi hozzá Gábrriel Dóra nagy alaposággal elvégzett feltáró munkáját *A boldogulás útvesztői* című könyvével, amely a szerző doktori disszertációjának kötetbe rendezett változata. Gábrriel főként női élettörténeteken keresztül vizsgálja a magyarországi vidéki terek és Ausztria közötti körkörös vándorlást, melynek során a magyar idősgondozók általában két- vagy négyhetes váltásokban dolgoznak osztrák munkaadóknál. A könyv elolvasásával képet kapunk a gondozói piacra belépő munkavállalók társadalmi hátteréről, életútjuk, migrációjuk és nemi szerepfelfogásuk összefüggéseiről, valamint narratív identitásukról. Emellett a vándorlási folyamatokat működtető strukturális és infrastruktúrális dinamikákba is betekintést nyerünk.

A gondozói migrációnak kiterjedt nemzetközi szakirodalma van (lásd például Hochschild 2000, Parreñas 2001, Lutz 2011), és bár a téma közép-kelet-európai vonatkozásaival is többen foglalkoztak már (lásd például Bahna–Sekulová 2019), a magyarországi viszonyok tekintetében elmondható, hogy bőven vannak még feltáratlan területek. Ezt az eddigi hiányt túlzás lenne lemaradásnak nevezni, hiszen maga a vizsgált jelenség is csak a globalizálódó világ terméke, így a nemzetközi iro-

¹ Gábrriel (2022).

² ELTE Társadalomtudományi Kar, e-mail: prohlejanka@gmail.com